

Om bakgrunden till denna uppsats

För 25 år sedan skrev jag en uppsats om dikten "De badande barnen" för Veritas.¹ Det var mitt första bidrag där, och jag har skämts för det sedan dess. Tack vare Berit Linden och hennes forskning kring gravkonst i allmänhet och Sigrid Blombergs i synnerhet² har jag nu en ursäkt att ta upp ämnet igen. Min förhoppning är att kunna ge en fördjupad bild av dikten och dess historia, och samtidigt rätta några misstag och stryka alltför luftiga spekulationer. Dessutom får jag chansen att i någon mån – fast antagligen emot hennes önskan – dra fram Susen Rydberg på scenen. Hon som i "självuppgiven hänförelse" ägnade hela sitt liv åt Viktor och hans verk.

Delar av tankarna och innehållet i den gamla uppsatsen finns kvar i den nya. Min avsikt har alltså inte varit att *komplettera* den förra, utan att (förhoppningsvis) *ersätta* den.

Uppsatsen bygger på ett föredrag jag höll inför Rydberg-sällskapet i Jönköping den 2 april 2022.

TORE LUND

¹ Tore Lund, "De badande barnen", *Veritas* 12(1997) s. 18–26.

² Gravkonst i allmänhet: Berit Linden, *Sorgen gestaltad. Svensk gravskulptur och dess skulptörer*, Lund 2021. Sigrid Blomberg i synnerhet: pågående arbete.

TORE LUND

Badande barn, levande och döda

Viktor Rydberg dör i september 1895. Fem år senare kan hans kista flytta in i mausoleet som uppförts åt honom på Östra begravningsplatsen i Göteborg. Änkan, Susen Rydberg, vill dock att han skall ligga i en marmorsarkofag, och hösten 1906 är arbetet på en sådan igång.¹ Själva sarkofagen ritas av arkitekten Hans Hedlund, som också stod för mausoleet. Men dess ena långsida, den som skall vara vänd mot den fönsterförsedda porten, skall täckas av en relief, och för den har Susen vänt sig till skulptrisen Sigrig Blomberg, som just stått för den magnifika utsmyckningen av den Röhsska gravan på samma kyrkogård.² Motivet skall hämtas från dikten "De badande barnen". När författarinnan Ellen Lundberg hösten 1908 presenterar Blomberg i tidskriften *Dagny* tar hon också upp arbetet med reliefen, som då ännu inte huggits i marmor. Lundberg, som själv är utbildad konstnär, skriver att den är "mycket känsligt och vackert komponerad", men uttrycker också tvivel om huruvida just denna dikt har

¹ Brev Susen Rydberg till Hans Hedlund 27.9.1906 (GUB Acc H 1980:17).

² Irja Bergström, *Skulptriserna. Alice Nordin och hennes samtida 1890-1940*, Göteborg 2012, s. 262-269.

någon väsentlig anknytning "till den hellenska skaldens och tänkarens grav".³ Det är lätt att förstå hennes undran. "De badande barnen" hörde inte till de dikter som definierade Rydberg i det allmänna medvetandet, och i eftervärldens ögon har den framstått som en av hans svagaste. Förutom att dess ämne kan verka egendomligt i sammanhanget. Så varför valde Susen just den? Jag skall försöka mig på ett svar; men först: själva dikten.

De badande barnen

Tusenskönor och konvaljer växa ända intill randen
av en liten bäck, som glider genomskinlig över sanden;
häggen, höljd av vita blommor, doftar där invid på ängen,
och mot vattenliljan sänker lönnen sina gyllne hängen.

Liten pilt och liten flicka sitta där på blomstertuva,
sedan de på ängen länge flugit kring som hök och duva.
Gossen säger: "jag vill bada, ty här är så varmt och soligt."
"Sval är bäcken", säger flickan; "låt oss bada, det blir roligt."

Gossen lämnar sina strumpor och de andra näpna plaggen
kastade omkring i gräset, lögat nyss av morgondaggen.
Byxorna med de av mamma sydda granna axelremmar
visa ännu, där de ligga, rundningen av piltens lemmar.

Vid den slarverns sida lägger liten tös med ordningssinne
ned sin vackra skära klänning, silkesduk och kjol och linne,
lägger sedan allra överst bandbeprydda sommarhatten.
och med glädjeron nu båda springa i det klara vatten.

Se, de muntra barn till mötes bäckens klara bölja hoppar,
smyger sig med smek och kyssar kring de täcka kroppar,
flyger upp i stänk omkring dem, så att tusen pärlor glimma,
när den glade pilt försöker lära lekkamraten simma.

³ Ellen Lundberg, "Något om våra konstnärinnor. VIII. Sigrid Blomberg", *Dagny* 1908:49, s. 625-627. Tidskriften finns tillgänglig på nätet via Göteborgs universitetsbiblioteks webbplats. Om Ellen Lundberg Nyblom se t.ex. Wikipedia. En relief med tydligare anslutning till "den hellenske skalden" Rydberg, med "Dexippos" som motiv och Ellens make Theodor Lundberg som upphovsman, fanns då redan på baksidan av mausoleet.

Lär hon det, så har han lovat fylla hennes korg med nötter.
Hur hon sprattlar nu och sparkar med de knubbigt nätta fötter,
hur hon sträcker ut den ena och den andra trinda armen,
medan hon på gossens händer vilar med den späda barmen.

Sparvemamman, som i lönnen nyligen sin boning fäste,
tittar kvittrande på barnen över kanten av sitt näste,
tycker: "fast de ej ha vingar, ha de ändå samma gamman,
som då jag och sparvepappa plaskade som ungar samman."

Och när lärkan, som i rymden vilar på de sträckta vingar,
ser det oskuldsfulla paret, slår hon till en drill, som klingar
likt ett eko av det jubel, som i tidens första stunder
höjdes av den första lärkan över paradiset's lunder.

Mitt förklaringsförsök börjar 1875, när Rydberg, vid 47 års ålder, begår sin offentliga debut som skald. Två år senare betraktas han allmänt som landets främste, efter en rad ikoniska dikter som "Snöfrid", "Skogsrået", "Vadan och varthän?", "Dexippos", "Den flygande holländaren", "Drömliv", "Kantaten", "Prometeus och Ahasverus" och "Träsnittet i psalmboken". Dikter som bidrar starkt till ett både litterärt och socialt genombrott, markerat av inval i Svenska akademien 1877 och hedersdoktoratet i Uppsala samma år.

Inträdet i akademien skulle ha skett vid dess högtidsdag i december, men fick snöpligen skjutas upp sedan han misslyckats med att få klart talet över sin företrädare.⁴ Detta ligger sedan tungt över honom hela våren 78. I april tar han ledigt och lyckas få klart talet till akademiens möte den 22 maj. Sedan är han fri att göra annat – och det första han skriver blir "De badande barnen".

Den första uppgiften om dikten finns i hans brev den 8 juni till sin danske översättare Otto Borchsenius, som hade bett om material till en tidskrift:

Jag har många oavslutade saker i min låda, men inget färdigt. Detta obetydliga lilla rimmeri sänder jag bara för att visa dig min goda vilja. Det är skrivet för Samfundet S.H.T., som du hört talas om ...⁵

⁴ Karl Warburg, *Viktor Rydberg. En lefnadsteckning*, II, Stockholm 1900, s. 530-536.

⁵ Viktor Rydberg till Otto Borchsenius 8.6.1878 (Kongl. Bibliothek). Rydberg skrev två brev till Borchsenius denna dag. I det första (tryckt i *Brev*, II, s. 255–256) lovar han att, så fort han fått något färdigt, t. ex. "en liten episk dikt", sända det till Borchsenius, "väl vetande, att om du finner behag i det och vill sy det en dansk språklädnad, gör du det så fint, så oöfverträffligt

S. H. T. var ett ordenssamfund inriktat på att vid festliga sammankomster "främja den sanna ynglinga-glädjen", med alkohol och skämt och tal och dikt och sång. Rydberg hade inträtt som "Apollobroder" i den nationella logen i maj 1876 och hälsats med ett versifierat tal av estetikprofessorn C. R. Nyblom. Talet borde ha följts av ett "skaldiskt föredrag" av Rydberg själv, men han hade bett om uppskov och alltså skaffat sig en skuld liknande den i Svenska Akademien.⁶ Men nu, efter att han gäldat *den* skulden, får han alltså till en lämplig dikt och framför den också i S. H. T:s Göteborgsloge, troligen den 19 juni.⁷

Nästa gång vi hör talas om dikten är i Rydbergs brev till Albert Bonnier i september 78. Bonnier hade bett om bidrag till årets upplaga av den populära "folk-kalendern" *Svea*, och erbjuder "det lilla stycket":

Tryckt har det förut icke varit, utan har endast cirkulerat i afskrift mellan några damer här i Göteborg, samt blifvit uppläst i en sluten krets i Göteborg. Kanske finner du den lilla obetydliga biten allt för sjelfvsvåldig, hvad det valda ämnet vidkommer, och fördenskull ej rätt lämplig för "Svea"; men de stränga damer härstädes, som läst det, ha ej tagit ringaste anstöt.⁸

Det är, såvitt jag vet, enda gången som Rydberg varnar för att någon av hans dikter kan tänkas väcka anstöt. Att han velat visa sig lite "vågad" inför grabbarna i S. H. T. var väl naturligt; men att han sedan låtit samma text cirkulera bland damer kräver nästan en förklaring. Den enklaste är att dikten använts i uppvakningen av den kvinna han samma år förlovar sig med.

smukt, att jag i hvarje fäll och veck igenkänner blicken, som skärskådat mitt barn från topp till tå och bedömt dess växt och lembyggnad, innan kläderna dragits på". Rydberg brukade visserligen tala om sina verk som "barn", men formuleringarna här tyder starkt på att han har just den lilla episka dikten "De badande barnen" i tankarna. – Senare samma dag anländer ett brev från Borchsenius, avsänt 6.6, med en akut bön om material (KB L.40), och Rydberg svarar (i ett brev som inte tryckts i *Brev*) med att skicka denna dikt, som kanske då just blivit klar. Borchsenius finner den dock vara "oöversättlig" (brev till Rydberg 13.6.1878, KB L.40).

⁶ Ordensmedlemmarnas vittra prestationer samlades och trycktes regelbundet i *Tal och Qväden i samfundet S.H.T.* Nybloms ("Johnny Blomstertoddys") tal till Rydberg ("Victor Tractarius") borde ha ingått i upplagan för 1876-77, men på grund av Rydbergs senfärdighet med sitt bidrag fick båda tryckas i upplagan för 1878-79 (Uppsala, 1879).

⁷ Karl Warburg skriver i sin biografi (*Viktor Rydberg. En lefnadsteckning*, II, 1900, s. 380) att dikten framfördes "våren 1878" i S.H.T:s Göteborgsloge (där även Warburg då var medlem). Närmare bestämt bör det ha skett vid sällskapetets middag på Långedrag den 19 juni.

⁸ Viktor Rydberg till Albert Bonnier 26.9.1878 (*Brev*, II, s. 265). Bonniers förfrågan (KB L.40) var avsänd 25.9.

Rydbergs framgångar hade ökat hans attraktivitet på äktenskapsmarknaden, både bland flickorna (som skald) och deras föräldrar (som "filosofie doktor" och "en av de aderton"). Susen Hasselblad var en av de unga damer av god familj som beundrade hans dikter och följde hans föreläsningar. Han uppmärksammar henne under vårterminen – hans döda mor sägs ha visat sig och pekat ut henne som en lämplig partner –, han uppvaktar henne under sommaren på Hasselbladarnas lantställe, och han friar och får ja i augusti.⁹ Men nog borde väl skaldens uppvaktning av sin sköna även innehålla en dikt? Min gissning är att "De badande barnen" använts i detta sammanhang, och att det är Susens avskrift som sedan cirkulerat, till exempel inom hennes stora krets av systrar och svägerskor.¹⁰

Dikten är, vid första påseendet, en typisk exempel på den stil som då kallades för "signaturpoetisk". En stil som Rydberg sällan använde – den passade honom knappast – men som var populär bland många av hans poetkolleger (inte förrän under nästa decennium, åttitalet, skulle den komma att betraktas som jolmig).

Med en vetenskapligare term kan stilen beskrivas som idealrealism. *Realism* för att motiven skulle hämtas ur vardaglig verklighet; *ideal* för att det var den "sanna" och "väsentliga" sidan av verkligheten som skulle belysas, och den var (enligt de idealistiska filosoferna) i grunden god och välordnad. Resultatet blev dikter som gärna utspelas i idylliska landskap, befolkade av förnöjsamma lantmän, oskyldiga barn, vackra blommor och näpna småfåglar.

⁹ Om moderns ingripande, och om frieriet i augusti, se Nils Linder, "Susen Emilia Rydberg", *Idun* 8(1895):40 s. 313-314. "Uppvaktar under sommaren": Warburg, *Viktor Rydberg*, II, s. 553-554. Om frieriet se även Susens brev till Otto Borchsenius 6.9.1882 (Kongl. Bibliothek). – Linder skriver att modersvisionen – som skulle ha fäst Rydbergs uppmärksamhet på Susen – "troligen" ägt rum våren 1878. Man kan nog säga "säkerligen", eftersom Rydberg några månader tidigare tycks ha fokuserat på Cecilia Waern; se S. A. Hedlunds brev till sonen Torsten 30.12.1877 (GUB), där han berättar att "den nya riden" (rid = dialektalt för "förälskelse", SAOB) hade blivit offentlig genom att Viktor och Cecilia hade dykt upp tillsammans på en middag. Diverse Göteborgsskvaller kring de båda affärerna finns samlat i Olle Holmberg, "Viktor Rydberg och kvinnorna", *Svensk litteraturtidskrift* 11(1948) s. 185–192.

¹⁰ Susen hade fyra systrar och två svägerskor, och nätverket förefaller, av hennes brev att döma, att ha varit tätt.

Rydbergs dikt ansluter sig till normen: här saknas varken barn, blommor, fåglar eller harmoni. Det enda som sticker ut är nakenheten, ovanlig i dåtida svensk dikt¹¹ – men den *handling* nakenheten är infattad i är ju tämligen oskyldig.

Eller kanske inte, om man tittar närmare. Innan pojken och flickan har kommit fram till avklädningsscenen så har de lekt "hök och duva", vill säga: han har jagat henne. Och när de väl fått av sig kläderna, så möts deras kroppar, med bäckens hjälp, av både kyssar och smek. Sparvmamman, som just satt bo i lönnen bredvid, tittar ner och konstaterar att det är samma lek som hon och sparvpappan ägnat sig åt (att de kallas för "mamma" och "pappa" avslöjar att de redan fått ungar). Och det där med att pojken, om flickan gör som han vill, skall "fylla hennes korg med nötter" – för det inte tankarna till en befruktning? I synnerhet om flickan heter Hasselblad. Även hennes förnamn går med lite god vilja att finna i dikten – Susen är den engelska formen av Susanna, hebreiska för "lilja", och det är mot "vattenliljan" som lönnen i första strofen "sänker sina gyllne hängen".

Men usch en sån fånig tolkning, tyckte jag. Fast jag blev lite mer bekväm med den när jag läste Tomas Björks avhandling om målaren *August Malmström*, där han tar upp det "under 1860- till 1880-talet så populära genremåleriet med barnmotiv" – en strömning som på sätt och vis var besläktad med signaturpoesin. Han påpekar att Malmström främst målar barn i situationer utan vuxnas närvaro, och visar hur det gör det möjligt att "låta barnen spela vuxna", att ladda bilden med innebörder som pekar in i vuxenlivet, fast på ett idylliserande och humoristiskt sätt.¹²

¹¹ Olle Holmberg (*Viktor Rydbergs lyrik*, Stockholm 1935, s. 247–253) hittar bara en motsvarighet, Gustaf Frödings "En morgondröm". Den senare beskriver dock öppet ett samlag och ledde, som bekant, till åtal.

¹² Tomas Björk, *August Malmström. Grindslantens målare och 1800-talets bildvärld*, Stockholm 1997, s. 190–239 (kapitlet "Barnmotiv").

Som här, i "Grindslanten", Malmströms populäraste målning.

Eller här, i "Hoppla, Grålle!".

Jag föreställer mig att Rydberg – som för övrigt tillhörde Malmströms vänner – gör något liknande. Han laddar sin barnidyll med antydningar som pekar in i vuxenlivet, antydningar att simlektionen kan stå för en annan initiationsrit, en som leder till bobildning och föräldraskap, men som ändå, enligt den jublande lärkan i sista strofen, är utan synd. Att antydningarna är både diskreta och delvis privata gör ingenting – de behövde ju inte uppfattas fullt ut av mer än en enda mottagare, som väl dessutom kunde hjälpas fram till sin tolkning.

Och resultatet blir alltså (om jag har rätt) ett verk som både kan roa i S. H. T. och fungera som, ja vad skall man kalla det, friardikt? Och som ändå sen kan publiceras i landets bredaste litterära kanal, kalendern som når ut till 10,000 svenska hem.¹³ Om än där försiktigtvis försedd med ett nyinsatt motto i vilket Goethe intygar dess oskuld.¹⁴

*

Reliefen "De badande barnen" har alltså lånat sitt namn från dikten, och sitt motiv. Pojken och flickan, bäcken, träden bredvid (fast lönnen har ersatts av två ekar), och blommorna ("svärdsliljor" enligt en samtida beskrivning; diktens "vattenlilja" kan enligt SAOB tolkas antingen som iris/svärdslilja eller näckros).¹⁵ Men stämningen är helt annorlunda – i dikten glättig och en aning frivol, här närmast seren. Vilket förstås är naturligt med tanke på sammanhanget och den tänkta placeringen. Men mina tankar går ändå till en annan dikt som Rydberg skrev några år senare, kring årsskiftet 1880–81: "Det döda barnet till det levande".

Den dikten är längre och mer komplex än "De badande barnen", fast den har knappast några dolda lager. Den läggs, som framgår av titeln, i det döda barnets mun och riktas till det ännu levande. I den första avdelningen görs en återblick

¹³ *Svea* var den överlägset populäraste av de många litterära kalendrar som gavs ut inför varje jul. Dess upplaga för 1879, där "De badande barnen" ingår, trycktes enligt Bonniers upplagebok i 10 000 exemplar, en siffra som låg långt över nivåerna för nyutgiven svensk skönlitteratur.

¹⁴ I det ovan citerade brevet 26.9.1878 försöker Rydberg förklara för Albert Bonnier att dikten inte är "så farlig": "Det gäller om de små, som jag skildrat, hvad Mignon hos Göthe säger: 'Und jene himmelschen Gestalten, / Sie fragen nicht nach Mann und Weib.'" Barnen är alltså ännu inte medvetna om att de är "man" och "kvinna". Albert Bonnier svarar 30.9 (KB L.40) att det "kanske inte skulle skada" om Rydberg satte dessa rader som motto till dikten. Rydberg följer rådet, och mottot har sedan dess följt dikten i trycket.

¹⁵ Samtida beskrivning: Svenska Dagbladet 15.5.1909, under rubriken "Konst".

på deras kärlek och deras tid tillsammans, och i den andra får det levande barnet veta vad som kommer att hända när även hen når gränsövergången:

Snart din stig, likt min, skall hinna stranden,
där oändlighetens vågor slå:
lossad dräkt du lämnar kvar på stranden,
och i naken änglafägring anden
sänker barmen i det klara blå.
Halvt i drömmar, halvt i säll besinning,
ser du vitt framför dig sollyst stråt,
friska fläktar leka kring din tinning,
svala böljor gunga dig framåt.
Jordens kuster synas länge sedan
dimmigt tona bort vid österns bryn,
längre längre gungas du, och redan
stiger, skimrande som aftonskyn,
färdens mål inför din andesyn,
färdens mål: de döda barnens rike –
o, det syns dig härligt utan like,
fast din aning känner det igen.
Från de gröna palmbevuxna stränder
vinka dig till mötes andehänder,
sträcker vännen famnen mot sin vän.

Fortsättningen kan vi här strunta i; det viktiga är att Rydberg – konkret och bildrikt – beskriver färden till den andra sidan, och återföreningen där. I en dikt som (enligt Karl Warburgs biografi) har "samma stämning" som "De badande barnen", och som har liknande aktörer, en liknande avklädningsscen och en liknande nedstigning i "det klara blå".¹⁶ Och i en dikt om vilken Olle Holmberg, i sin stora bok om Rydbergs lyrik, säger att den "i viss mån [...] är den enda verkliga, varma kärleksdikt som finns i hans två samlingar".¹⁷

Så jag föreställer mig att för Susen kan både dikterna ha haft en särskild laddning i hennes relation till Viktor. I det ena fallet till den levande, i det andra till den döde. Vidare var de förbundna med associationskedjor som gjorde det

¹⁶ Warburg, *Viktor Rydberg*, II, s. 395-397, om "stämningen" s. 396.

¹⁷ Holmberg, *Viktor Rydbergs lyrik*, s. 253-269, särskilt s. 256 ("enda verkliga, varma kärleksdikt") och 269 (den av Rydbergs dikter "som handlar mest om kärlek"). Även Holmberg associerar i sammanhanget (s. 253) till "De badande barnen".

möjligt att så att säga smälta ihop dem till en. Den senare dikten låg väl med sitt dödsmotiv egentligen närmare till hands för en gravrelief, men i den förra fanns plats för *båda* makarna, med hjälp av den kunde man peka på deras gemenskap, både den förflutna och den kommande. Varvid sinnligheten naturligtvis fick stryka på foten – om *reliefens* "han" skall lära "henne" något, så är det kanske snarast vägen till en himmelsk värld. Eller med Rydbergs språkbruk: till "ett högre Eden".

Och detta, att båda skulle vara med på reliefen, måste ha varit särskilt viktigt eftersom hon själv tänkte ta plats i samma grav. Hennes namn finns visserligen inte angivet på mausoleet, men hennes önskan uttrycks tydligt i ett brev från 1905, året innan hon kontaktade Sigrid Blomberg och startade sarkofagprojektet.¹⁸ Av Engelbrekts församlings dödsbok framgår att hon kremerades i Stockholm, men att askan sedan transporterades till Göteborg och gravsattes där.¹⁹ Själva ceremonin, där kopparurnan sattes in i valvet, finns beskriven i den dåtida pressen, t. ex. Svenska Dagbladet 20 maj 1932, där man också återger högtidstalarnas ord om hur hon "i självuppgiven hänförelse ägnat hela sitt liv åt honom".²⁰

Till sist: man kan kanske undra om inte dikternas och reliefens användning av *barn* stod i vägen för en identifikation. Men, som ovan nämnts, var man vid denna tid van vid att barnfigurer användes i konsten som stand-ins för vuxna. Vidare måste Susen ha varit införstådd med Viktors tankar i *Till läran om de yttersta tingen* (1880), där han håller fram "barnskapet inför Gud" som den enda fungerande vägen till Guds rike (vare sig detta tänktes på jorden eller i himmelen).²¹ Och slutligen påpekade redan makarnas bekanta att de i äktenskapet verkade behandla varandra som barn. "Han var hennes barn, och hon var hans".²²

¹⁸ Brev Susen Rydberg till Hans Hedlund 18.12.1905 (GUB Acc H 1980:17).

¹⁹ Engelbrekts församling. Död- och begravningsbok för 1932 (Riksarkivet).

²⁰ Susen hade i sitt testamente, daterat 18.11.1925, skänkt sina pengar och rättigheterna till Viktors verk till Göteborgs högskola, på villkor att de tog över ansvaret för vård och underhåll av Rydbergsgraven (se bouppteckningen efter Susen Rydberg, Stockholms stadsarkiv). Högskolans representanter spelade också en central roll i minneshögtiden efter henne.

²¹ *Till läran om de yttersta tingen* gavs ut separat, men ingår också som bilaga till *Bibelns lära om Kristus* alltifrån dess fjärde upplaga (1880).

²² Olle Holmberg, "Viktor Rydberg och kvinnorna", *Svensk litteraturtidskrift* 11 (1948) s. 185-192, citatet från s. 191.